
Kapitalizmus és fenntarthatóság

Készítette: Gébert Judit

e-mail: gebert.judit@eco.u-szeged.hu

Olvasási idő: 6 perc

Tartalom

- Kapitalizmus
- Fenntartható-e a kapitalizmus környezeti értelemben?
 - Ökomodernizáció álláspontja
 - Termelés taposómalmának álláspontja

Kapitalizmus

Szűkebb értelemben: olyan társadalmi, gazdasági rendszer, amelynek főbb jellemzői a következők:

1. Termelési eszközök (természeti tőke, mesterséges tőke) **magántulajdonban** vannak.
2. Az egyén birtokolja a **saját munkaerejét**. A kapitalizmus így különbözik a rabszolgaságtól, vagy feudalizmustól, ahol a társadalom egyes tagjai kontrollt gyakorolhatnak mások munkaereje felett.
3. A **piac** az az allokációs mechanizmus, mely gondoskodik a termelés eszközeinek és eredményeinek elosztásáról.

Tágabb, etikai értelemben: a kapitalizmus olyan erkölcsi nézet, amely szerint az egyén szabadon követheti a racionális önérdékét.

Fenntartható-e a kapitalizmus környezeti értelemben?

Ökomodernizáció álláspontja

Az ökológiai szempontok egyre jobban beépülnek a kapitalizmus vezérlő elvei közé és átformálják a kapitalista társadalmak intézményeit. Komoly változásokra van szükség a környezet megóvásának érdekében, de a környezeti problémák kezelhetők a kapitalista társadalmi, gazdasági berendezkedés keretein belül. Az ökológiai átalakulás eredményeképpen a gazdasági racionalitás (például profitmaximalizálás) mellett egyenrangú szempont lesz az ökológiai racionalitás (például ökoszisztémák egyensúlyának megőrzése).

Ökomodernizáció alapfeltevései:

1. **Valamilyen mértékű környezetszennyezés elkerülhetetlen.** Az ember soha nem élt teljes harmóniában a környezettel, környezeti problémák már az őskorban, ókorban is jelen voltak. Például: nagy testű állatok túlvadászata, vagy erdőterületek felégetése. 5000 évvel ezelőtt a nagyléptékű rizstermesztés elterjedése annyi metánt juttatott az atmoszférába, hogy az megváltoztatta a klímát. Emiatt ekkor az emberek hatása Ázsiában fejenként nagyobb volt, mint a modern kor emberének (Brand, 2009). A termodinamika fogalmaival megragadva: ha

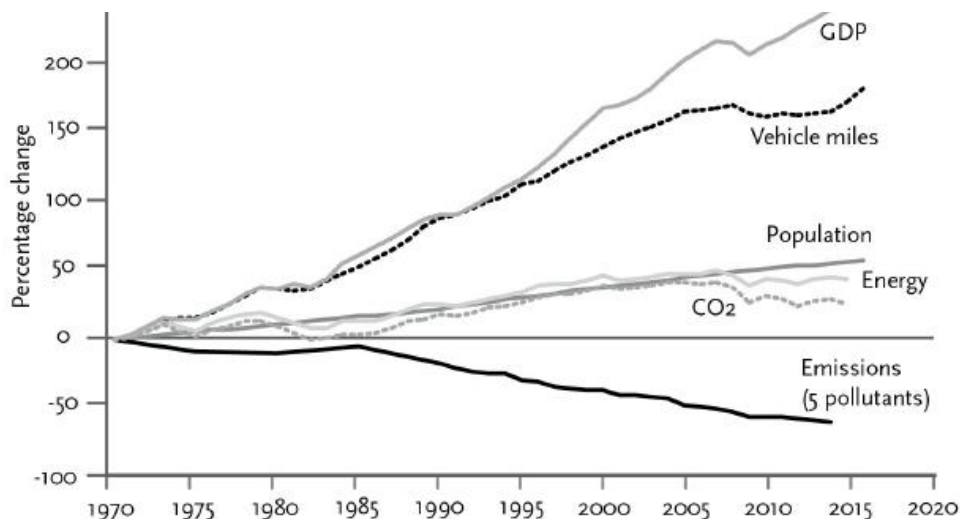
az emberek energiát használnak fel ahhoz, hogy strukturált rendszereket hozzanak létre, akkor valahol máshol növelniük kell az entrópiát (rendezetlenség mértékét) szemét, szennyezés formájában.

2. **Az iparosítás jót tett az emberiségnek.** A nagyüzemű mezőgazdaság milliárdokat látott el élelemmel, az orvoslás és gyógyszeripar megduplázta az élethosszát, a gazdasági növekedés csökkentette az extrém szegénységet, a gépek gyártásba való bevezetése pedig megkönnyítette a rabszolgaság megszüntetését, nők emancipációját és a gyerekek iskoláztatását.
3. **Optimizmus a technológiával kapcsolatban.** Az, hogyan jussunk kevesebb szennyezéssel több élelemhez, fényhez, fűtéshez, információhoz stb. pusztán technológiai probléma, amit egyre hatékonyabban képesek vagyunk megoldani.

Ökomodernizáció és empirikus eredmények

A fejlett országokban a gazdasági növekedés egyre *kisebb* növekedéssel jár az abszolút környezetterhelésben (lásd 1. ábra), ugyanis növekszik az erőforrásfelhasználás hatékonysága és növekszik a szennyezőanyagok kibocsátásának kontrollja.

1. ábra: Szennyezés, energia és növekedés (Egyesült Államok), 1970-2015

Jelmagyarázat: A változás mértéke százalékban (Percentage change), Járműkilométerek (Vehicle miles), Népesség (Population), Energia (Energy), Kibocsátás 5 szennyezőre nézve (Emissions, 5 pollutants). Forrás: (Pinker, 2019)

Egyéni döntéseket vizsgálva, az olyan értékekkel rendelkező emberek mint tolerancia, egyenlőség, gondolat és szólás szabadsága, akik általában képzetebbek és gazdagabbak is, nagyobb valószínűséggel hasznosítanak újra, és gyakorolnak nyomást a kormányokra, gazdasági szereplőkre a környezet védelme érdekében (Inglehart & Welzel, 2005).

Ökomodernizáció eszközei

1. Tudomány és technológia: fontos szerepe van nem csak a megoldásban, hanem a megelőzésben is. Ehhez a technológiai folyamatok szabályozása és megfelelő intézmények kellene.
2. Állam szerepe: decentralizált, nem állami szereplők bevonása a környezeti politika kialakításába. A nemzetek feletti szereplők, globális intézmények szerepének felértékelése.
3. Társadalmi mozgalmak: egyre nagyobb szerepet kapnak a politikai döntéshozatalban.

4. Új ideológiák: gazdasági fejlődés, mint kizárólagos cél helyett a környezetvédelem és a generációk közötti igazságosság kerül előtérbe, amely megváltoztatja a fogyasztási szokásokat is.
5. Termelés és fogyasztás: anyag-, és energiafelhasználás hatékonyságának növelése.

Összefoglalva: a kapitalizmus folyamatosan változik, manapság leginkább a környezeti szempontok beépülése miatt. Környezeti reformok elvileg nem csak kapitalista berendezkedésben, hanem többféle társadalmi-, gazdasági rendszerben is megvalósulhatnak. De a kapitalizmus fő alternatívái (például szocializmus) eddig célszerűtlennek bizonyultak más gazdasági, társadalmi nehézségek miatt. Tehát a kapitalizmus se nem előfeltétele, se nem gátja a környezet megóvásához szükséges reformoknak, jelenlegi ismereteink szerint ez a legkevésbé rossz alternatíva.

Ökomodernizáció kritikája

A szakirodaloman az ökomodernizációt sokféle szempontból kritizálják. Legfontosabb kritikák:

- Nem elég azt bizonyítani, hogy a társadalom módosítja az intézményeit az ökomodernizáció elveinek megfelelően, hanem azt kellene bizonyítani, hogy ezek a változások *ténylegesen elvezetnek* a fenntarthatósághoz. Például: nem elég bevezetni környezetvédelmi adókat, azt kellene bizonyítani, hogy a környezetvédelmi adózás eredményeképpen *ténylegesen* csökkent a szennyezőanyag-kibocsátás.
- Nincs elegendő empirikus bizonyíték arra, hogy az ökomodernizációs átmenet nagy gyakorisággal történik és az ökomodernizációs példák a változás fő irányát mutatják és nem kivételek.
- Nincs elegendő empirikus bizonyíték arra, hogy az egyes cégek, iparágak, nemzetek által elért javulások nem vesznek el globális szinten. Például: hiába javul egy ország környezetminősége, ha ezt úgy éri el, hogy szennyező iparágait kiszervezi szegényebb országokba és ott használja túl az ökoszisztémát.
- Nincs elegendő empirikus bizonyíték arra, hogy az ökohatékonyság növekedése gyorsabb, mint a termelés és fogyasztás szintjének növekedése. Azaz: hiába vált valaki energiahatékonyabb autóra, ha kétszer annyit meggy vele, mint a korábbival.

Termelés taposómalma (treadmill of production)

Termelés taposómalmanak logikája

Többféle kapitalizmus létezik, de mindegyiknek vannak bizonyos alapvonásai. Ezek a következők:

- I. Nagyvállalatok elsődleges célja a profitmaximalizálás, tulajdonosi érték teremtése, növelése.
- II. A gazdálkodó szervezetek sikeresen használják a környezeti erőforrásokat termelésük és nyereségük növelése érdekében és ezáltal vagyont halmoznak fel.
- III. A foglalkoztatás az önfoglalkoztatás irányából egyre inkább elmozdul a fizetett alkalmazotti viszony irányába, így a munkavállalók egyre inkább függenek a termelés növelésétől, munkahelyük és bérük megtartása érdekében.
- IV. A felhalmozott vagyont egyre inkább újabb technológiákba fektetik be annak érdekében, hogy a munkaerőt fizikai tőkével helyettesítsék és növeljék a költséghatékonyságot.

- V. A kormányzati tevékenységek egyre inkább a vagyon felhalmozását célozzák. Egyrészt a nemzeti fejlődés, másrészt a társadalmi biztonság érdekében.

A kapitalizmus mint gazdasági rendszer tehát egy **taposómalom**, amelyet a gazdasági növekedés kényszere hajt. Emiatt a társadalmi jólét fenntartásához egyre több természeti erőforrást kell felhasználni. Megnövekszik a valószínűsége annak, hogy a kapitalista társadalom komoly környezeti leromlást okoz, mivel a gazdasági, társadalmi nyomás az ökoszisztémákból minél nagyobb piaci érték kinyerésére ösztönöz.

Ki érdekelt a taposómalom fenntartásában?

- Tulajdonosok, részvényesek: profitot szeretnének, érdekeltek a stabil, kiszámítható gazdasági és politikai környezetben.
- Munkavállalók: munkát, béreket, jóléti juttatásokat és jó munkakörülményeket szeretnének. Viszonyuk a munkáltatóval konfliktusos, de a gazdasági expanzióban érdekeltek.
- Kormányzat: adókra van szüksége, hogy felügyeletet, jóléti juttatásokat, stabil gazdasági környezetet nyújtson.

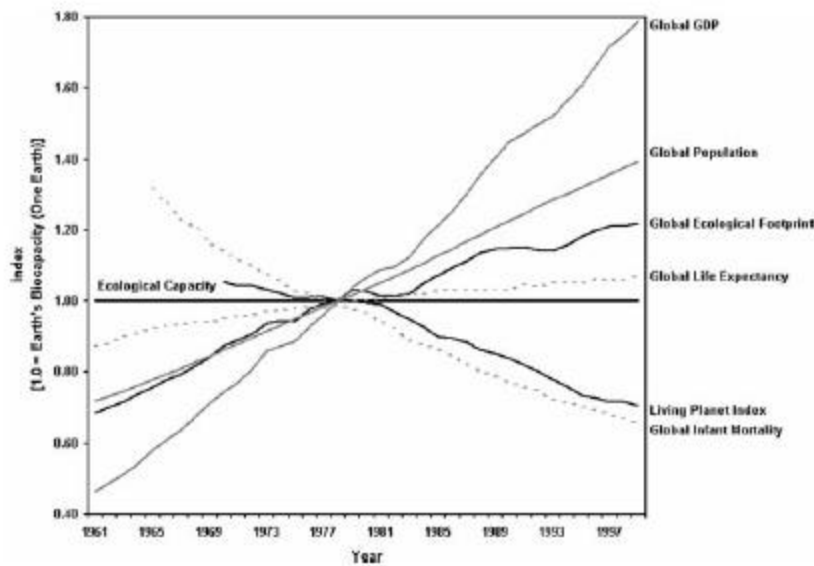
Ezért **mindenki érdekelt** a taposómalom fenntartásában. A rövid távú gazdasági logika (gazdasági racionalitás) marad a középpontban, az ökológiai racionalitás ennek alárendeltjeként, vagy egyáltalán nem jelenik meg.

Termelés taposómalma és empirikus eredmények

A gazdasági növekedésről jó okkal gondolhatjuk, hogy egyre több természeti erőforrás felhasználásával és egyre több szennyezőanyag kibocsátásával jár. Ezt mutatja az alábbi ábra (2. ábra), amin azt láthatjuk, hogy az egy főre eső globális GDP növekedésével:

- növekszik az egy főre eső **Ökológiai Lábnyom** (Global Ecological Footprint), amely azt fejezi ki, hogy adott technológiai fejlettség mellett egy emberi társadalomnak milyen mennyiségű földre és vízre van szüksége önmaga fenntartásához és a megtermelt hulladék elnyeléséhez; (Mathis Wackernagel Ökológiai Lábnyomról szóló TED előadása meghallgatható [itt.](#))
- és csökken a **Living Planet Index**, amely a globális biodiverzitás szintjét méri.

2. ábra: GDP, Ökológiai lábnyom, Living Planet Index

Forrás: (Rainham & Mcdowell, 2005)

Mit lehet tenni a taposómalom lassítása érdekében?

A környezet megóvása és az ökoszisztéma-szolgáltatások megőrzése érdekében a termelés taposómalomának szakirodalmi a következő gazdaságpolitikai irányvonalakat javasolja:

- Kis és középvállalkozások, valamint az önfoglalkoztatás ösztönzése a nagyvállalatok helyett.
- Közszolgáltatások állami kézben tartása.
- Profitnövelés helyett alternatív üzleti célok kijelölése, például: társadalmi vállalkozás.
- Állami támogatás a foglalkoztatás növelése, megőrzése érdekében.
- Céges profit felosztása az újrabefektetés helyett.
- Növekvő fogyasztás a közszférában, a csökkenő fogyasztói kereslet kiegyenlítésére.
- Növekvő adóztatás a tőkebefektetések csökkentése és a közszolgáltatások fejlesztése érdekében (Gould, Pellow, & Schnaiber, 2004).

Összefoglalás

Az ökomodernizáció álláspontja szerint a kapitalizmus modernizálható a természeti környezet megóvásának szempontjai szerint. Népszerű nézet, melyet sok és megválaszolatlan kritika ér. A termelés taposómalomának álláspontja szerint a kapitalizmus nem alkalmas a természeti környezet megóvására, mert a jelenlegi gazdasági rendszerbe kódolva van a gazdasági növekedés – és így a környezet terhelésének – kényszere. Ezért radikálisabb változtatásokat kell tenni a környezet megóvása érdekében.

Ajánlott weboldalak:

<https://www.capitalism.org/>

<https://livingplanetindex.org>

<https://www.footprintnetwork.org>

Hivatkozott szakirodalom

Brand, S. (2009). *Whole Earth discipline: Why dense cities, nuclear power, transgenic crops, resotred wildlands, and geoengineering are necessary*. New York: Penguin.

- Gould, K. A., Pellow, D. N., & Schnaiber, A. (2004). Interrogating the Treadmill of Production: Everything You Wanted to Know about the Treadmill but Were Afraid to Ask. *Organization & Environment*, 17, 296-316.
- Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). *Modernization, cultural change and democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Pinker, S. (2019). *Felvilágosodás most*. Budapest: Alexandra Kiadó.
- Rainham, D., & Mcdowell, I. (2005). The Sustainability of Population Health. *Population and Environment*, 26(4), 303-324.

Önellenőrző kérdések

Melyek a kapitalizmus legfontosabb jellemzői?

Miben különbözik az ökomodernizáció és a termelés taposómalmának álláspontja (1) alapfeltevések, (2) empirikus bizonyítékok és (3) javasolt eszközök szempontjából?

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE